

«Θάβαμε το δάσος»

Από τη ΜΑΡΙΑ ΒΙΤΩΡΑΚΗ

Σβετλάνα Αλεξίεβιτς,
Τσέρνομπιλ. Ένα χρονικό
του μέλλοντος, μετάφραση
από τα ρωσικά: Ορέστης
Γεωργιάδης, Πατάκη, Αθήνα
2015, 343 σελ.

«Να σας μιλήσω για την αγάπη ή για το θάνατο; Δεν ξέρω... Μήπως τελικά είναι το ίδιο;»

Πώς είναι να αγαπάς κάποιον και να τον βλέπεις να λιώνει μέρα με τη μέρα, ώρα με την ώρα; Να αδιαφορείς όταν όλοι σου λένε: «μην τον πλησιάζεις, η ζωή σου κινδυνεύει, είναι ένας ζωντανός ραδιενεργός αντιδραστήρας»; Να θέλεις να τον αγκαλιάσεις, να τον φιλήσεις, έστω για έναν τελευταίο αποχαρτισμό, και να μη σου επιτρέπουν να μπεις στο θάλαμο νοσηλείας γιατί η ραδιενέργεια χτυπάει κόκκινο;

Να περιμένεις παιδί που δεν επιτρέπεται να γεννηθεί, κι αν αποτολμάς να το γεννήσεις, να φοβάσαι να το κοιτάξεις γιατί μπορεί να δεις ένα τέρας. Να είσαι παιδί που αντί για παιγνίδια με τους γονείς και βόλτες στην εξοχή ζωγραφίζει εικόνες θλίψης και καταστροφής μέσα στο δωμάτιο κάποιου νοσοκομείου, την ώρα της θεραπείας.

Πώς είναι να χάνεις το σπίτι, τη γη, τα ζώα σου και όλα όσα περιγράφουν τη ζωή σου για πάνω από εβδομήντα χρόνια, να μετακομίζεις σε ένα δυάρι στο Κίεβο στιγματισμένος για πάντα όπως οι κάτοικοι του Τσέρνομπιλ;

Να φεύγεις από το σπίτι σου, να φεύγεις από το δάσος, Πόνος, και πανικός. Αδιέξοδο... Μα πού θα πάνε οι λύκοι, τα ελάφια, οι αλεπούδες; Δεν υπάρχει δρόμος διαφυγής! Τελικά δεν υπάρχει δρόμος διαφυγής ούτε για τους ανθρώπους. Η μόνη λύση θα ήταν να γυρίζαν τα ρολόγια πίσω!

Πώς θα ένιωθες να είσαι «εκκαθαριστής», ένας από τους χιλιάδες που επιστρατεύθηκαν –πολλοί χωρίς τη θέλησή τους– για να καθαρίσουν το ραδιενεργό έδαφος, το νερό, τα μολυσμένα φυτά, ζώα

και τρόφιμα και έπεσαν οι ίδιοι θύματα του πυρηνικού ολέθρου; Όλα αυτά ήταν (είναι) πραγματικότητα για τους ανθρώπους του Τσέρνομπιλ.

ΤΟ ΑΤΥΧΗΜΑ

Στις 26 Απριλίου 1986, ώρα 1.23 το πρωί, συνέβη το μεγαλύτερο πυρηνικό ατύχημα του 20ού αιώνα στο σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας του Τσέρνομπιλ, από σειρά ανθρώπινων και τεχνικών σφαλμάτων. Συνέβη αυτό που κανείς δεν περίμενε. Η πτώση ισχύος στον αντιδραστήρα νούμερο 4 κατά τη διάρκεια προγραμματισμένων δοκιμών στους ατμοστροβίλους οδήγησε σε ανεξέλεγκτες αντιδράσεις σχάσης, σε τήξη του ραδιενεργού υλικού και μια σειρά εκρήξεων στον αντιδραστήρα τίναξαν στον αέρα το ατσάλινο του κάλυμμα – βάρους χιλίων τόνων. Ο γραφίτης στο εσωτερικό του αντιδραστήρα έπιασε φωτιά και καιγόταν για δέκα μέρες, διασκορπίζοντας τεράστιες ποσότητες ραδιενεργού υλικού – υπολογίζεται ότι ήταν τουλάχιστον εκατό φορές περισσότερες από εκείνες που απελευθερώθηκαν από τις πυρηνικές βόμβες στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι¹. Το ραδιενεργό νέφος γρήγορα εξαπλώθηκε στη Λευκορωσία, στην Ουκρανία και στη Ρωσία και μεταφέρθηκε στην Ευρώπη και σε άλλες περιοχές του πλανήτη. Κανείς δεν ήταν προετοιμασμένος για ένα τέτοιο ατύχημα – το πρώτο μεγάλο πυρηνικό ατύχημα όλων των εποχών. Δεν υπήρχε σχέδιο αντιμετώπισης, κι αν υπήρχε δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Είκοσι οκτώ εργαζόμενοι στο σταθμό και πυροσβέστες που στάλθηκαν επί τόπου για την κατάσβεση της φωτιάς στον αντιδραστήρα έχασαν τη ζωή τους μέσα σε λίγες εβδομάδες, εκτεθειμένοι σε τρομακτικά επίπεδα ραδιενέργειας. Η Ρωσική Ακαδημία Ιατρικών Επιστημών

υπολογίζει ότι ο αριθμός των θυμάτων του Τσέρνομπιλ ήταν 212.000 ως το 2005² – ανάμεσα σε αυτούς πολλά μικρά παιδιά που νόσησαν από καρκίνο του θυρεοειδούς ή λευχαιμία. Τριακόσιες πενήντα χιλιάδες άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Η περιοχή της Λευκορωσίας επιβαρύνθηκε με το 60% περίπου των ραδιενεργών ισοτόπων που εξαπλώθηκαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση³.

Πολλοί είπαν πως ήταν το τέλος της πυρηνικής τεχνολογίας, ένα μικρό μάθημα σε όσους αντικατέστησαν το Θεό με την τεχνολογία, προσδοκώντας απόλυτες λύσεις από αυτήν. Ένα είναι σίγουρο, η σύγχρονη πυρηνική εποχή χωρίζεται σε δύο περιόδους, πριν το Τσέρνομπιλ και μετά.

Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΟΔΥΝΗ

Η Σβετλάνα Αλεξίεβιτς, βραβευμένη με το Νόμπελ λογοτεχνίας το 2015, στο βιβλίο της *Τσέρνομπιλ. Ένα χρονικό του μέλλοντος*, οικιαγραφεί την ανθρώπινη οδύνη απέναντι στο θάνατο και στην πυρηνική καταστροφή με ένα σπαρακτικό αφήγημα. Όχι, δεν την ενδιαφέρει να εξηγήσει τα τεχνικά και τα ανθρώπινα λάθη. Για τη συγγραφέα δεν έχουν σημασία οι αριθμοί και οι τεχνικές λεπτομέρειες. Αυτό που την ενδιαφέρει είναι να αφήσει τους ανθρώπους να μιλήσουν για την ιστορία τους. Οι προσωπικές ιστορίες πολλών θυμάτων του Τσέρνομπιλ, σαν τα κομμάτια ενός παζλ, μπλέκονται σε μια συλλογική, συνεκτική αφήγηση για τον ανθρώπινο πόνο, την αδυναμία και την απογνώση απέναντι σε ένα τρομακτικό σε συνέπειες ατύχημα που σημάδεψε για πάντα τη ζωή τους. Για όσους διηγήθηκαν τη δική τους ιστορία, υπάρχει μια κοινή αναφορά – όπως γράφει η συγγραφέας: «Καθετί που τους περιβάλλει, ο ίδιος τους ο εαυτός, έχει μολυνθεί

από το Τσέρνομπιλ. Όχι μόνο η γη και το νερό. Η ζωή τους ολόκληρη»

-Έλα γιαγιάκα. Πρέπει να φύγεις.
-Ναι, παιδιά μου, έρχομαι. Σε λίγο η γιαγιά βγήκε κρατώντας στα χέρια της μια εικόνα, ένα γατί κι έναν μικρό μπόγο.
-Δεν μπορείς να πάρεις μαζί σου τη γάτα γιαγιάκα. Απαγορεύεται. Το τρίχωμα της είναι ραδιενεργό.
-Όχι παιδιά μου, εγώ δεν φεύγω χωρίς τη γάτα μου. Είναι η οικογένειά μου.

Και η εξομολόγηση του Αρκάντι Φιλίν, εκκαθαριστή στην απαγορευμένη ζώνη:

Θάβαμε το δάσος. Κόβαμε τους κορμούς των δέντρων σε κούτσουρα, τα τυλίγαμε σε πλαστικό και τα θάβαμε σε τεράστιες χωματερές. Κάποιος ποιητής είχε πει πως τα ζώα αποτελούν από μόνα τους ένα λαό. Εγώ σκότωνα εκατοντάδες, χιλιάδες χωρίς καν να γνωρίζω το όνομα τους. Κατέστρεφα τις φωλιές τους, τα μικρά τους μυστικά. Τα έθαβα.

Οι άνθρωποι και η φύση στο έλεος του ραδιενεργού νέφους που σκέπασε την περιοχή! Αβοήθητοι, μπροστά στον γρήγορο ή αργό θάνατο. Κι όμως, η ζωή συνεχίζεται. Τα μωρά πρέπει να φάνε, οι χωρικοί να πάνε στα χωράφια τους, να αρμέξουν τα ζώα, οι γυναίκες να μαγειρέψουν το φαγητό της μέρας.

Η φύση και ο άνθρωπος υποφέρουν τα ίδια δεινά, ζουν την ίδια αγωνία για επιβίωση, ταυτίζονται – όσο ποτέ πριν. Ο άνθρωπος δεν είναι ισχυρός ούτε κυρίαρχος – αυτός ο μύθος διαλύεται οριστικά.

Θεμελιώδη ερωτήματα που αναφέρονται στο τρίπτυχο άνθρωπος, φύση και τεχνολογία έρχονται

στην επιφάνεια. Η κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στη φύση διαμέσου της τεχνολογίας οδηγεί στη δική του καταστροφή. Η πίστη ότι η τεχνολογία μπορεί να δώσει οριστικές λύσεις και να εδραιώσει την ανθρώπινη ευημερία στο διηνεκές, καταρρέει.

Γιατί ένα ατύχημα τέτοιου μεγέθους και τόσων συνεπειών, όπως αυτό του Τσέρνομπιλ, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με προτάσεις για βελτιωμένες τεχνικές λύσεις, για πιο σύγχρονους πυρηνικούς σταθμούς με προηγμένα συστήματα «εγγενούς» ασφάλειας και σεναρία αντιμετώπισης κινδύνου, όπως υποστηρίζει ακόμη και σήμερα το πυρηνικό λόμπι (θα ήταν χρήσιμο να θυμηθούμε ότι είκοσι πέντε χρόνια μετά το ατύχημα στο Τσέρνομπιλ, στις 11 Μαρτίου 2011, ο εφιάλτης επαναλήφθηκε – αυτή τη φορά στη Φουκουσίμα της Ιαπωνίας).

Το θεμελιώδες ζήτημα που προκύπτει είναι ηθικό και ως εκ τούτου επαναπροσδιορίζει συνολικά τη σχέση μας με την επιστήμη και το περιβάλλον. Πρόκειται για την κατανόηση μιας απλής – όσο και άβολης – αλήθειας: ο άνθρωπος δεν μπορεί να δραπέτευσει από τους κινδύνους που ο ίδιος δημιούργησε και δεν μπορεί να τιθασεύσει μέσω της τεχνολογίας.

Ο Μάρει Μπούκτιν, διατυπώνει⁴ άριστα την προβληματική μας σχέση με την επιστήμη και τεχνολογία, αναφερόμενος στη «δαίμονική της όψη» με τα εξής λόγια:

Η τεχνολογία και η επιστήμη, οι οποίες στηρίξαν τις ρηξικέλευθες διεκδικήσεις που θα απελευθέρωναν την ανθρωπότητα από τα πανάρχαια βάρη της άγνοιας, της δεισιδαιμονίας και της αντίστασης μιας φειδωλής φύσης, τώρα έχουν στραφεί ενάντια στην ίδια την ανθρωπότητα, δημιουργώντας καινούριους μύθους πρόδου, ελέγχου, ωφελιμότητας και αποτελεσματικότητας. Αυτοί οι νέοι μύθοι απειλούν να αλυσοδέσουν το είδος μας σε μια ακόμη πιο σκοτεινή μοίρα από αυτήν που υποτίθεται ότι το απάλλαξαν...

Ωστόσο, η σημερινή εποχή είναι άρρηκτα δεμένη με την τεχνολογική πρόοδο. Η χρήση της τεχνολογίας δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να εκμεταλλεύεται τη φύση και τους περιβαλλοντι-

Μάιος 1986. Το πυρηνικό εργοστάσιο του Τσέρνομπιλ μετά την καταστροφή.

κούς πόρους με πρωτόγονους ρυθμούς, δημιουργώντας του την ψευδαίσθηση ότι δεν υπάρχουν όρια. Είναι ο μύθος της ανέας, χωρίς όρους, ανάπτυξης. Κι αν οι τεχνολογίες που χρησιμοποιούμε με επιθετικό τρόπο καταστρέφουν τη βάση της ζωής και της δικής μας ευημερίας, πως θα μπορούσαμε να χαράξουμε μια άλλη πορεία για ένα βιώσιμο μέλλον για μας και τον πλανήτη, χωρίς να απαρνηθούμε την τεχνολογική πρόοδο; Χρειάζεται η ανθρώπινη διαμεσολάβηση για ένα νέο μεγάλο συμβιβασμό, μια συμφιλίωση με τη φύση που μπορεί να καθορίσει το μέλλον μας: η αναγνώριση των ορίων της φύσης, της εγγενούς αξίας και των δικαιωμάτων των οικοσυστημάτων και των άλλων ειδών. Αυτού του είδους η «διαιτησία» που είναι συγχρόνως μια ηθική και πολιτική δέσμευση ονομάστηκε βιώσιμη ανάπτυξη. Πάρε όσα η φύση μπορεί να προσφέρει χωρίς να αλλοιώνεται ανεπανόρθωτα, χωρίς να υποβαθμίζεται. Ο άνθρωπος έχει το δικαίωμα και την ευθύνη αυτής της επιλογής.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό σημαίνει άρνηση της χρήσης – εν δυνάμει – καταστροφικών εργαλείων όπως οι πυρηνικοί σταθμοί. Σε αυτή την κατηγορία μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τη χρήση του λιγνίτη που ενώ δεν ενέχει κινδύνους ατυχήματος αντίστοιχου μεγέθους με την πυρηνική τεχνολογία, αποδεικνύεται εξίσου

καταστροφικός. Είναι σήμερα μια από τις σημαντικότερες απειλές για το κλίμα και την ανθρώπινη υγεία.

Αρκετοί ωστόσο αμφιβάλουν αν μπορεί να υπάρξει ένας τέτοιος συμβιβασμός. Ποιος μπορεί να διαβεβαιώσει ότι θα κρατήσουμε το χαλινόρι – θα τηρήσουμε αυτό το άγραφο συμβόλαιο με τη φύση τώρα και στο μέλλον; Στην πραγματικότητα κανείς – δεν υπάρχουν εγγυήσεις για αυτό. Είναι ένα ανοικτό πολιτικό και ηθικό στοίχημα.

Ο Τζάρνεντ Ντάιαμοντ, στο βιβλίο του *Η κατάρρευση*, εξετάζει περιπτώσεις σύγχρονων και παλαιότερων κοινωνιών που οδηγήθηκαν σε κατάρρευση, για διάφορους λόγους, θέτοντας το εξής ερώτημα⁵:

Πώς συμβαίνει μια κοινωνία να μην κατορθώνει να διακρίνει τους κινδύνους που σε εμάς φαίνονται τόσο ευδιάκριτοι εκ των υστέρων; Σε ποιο βαθμό οι περιβαλλοντικές καταστροφές ήταν αθλήτες και σε ποιο βαθμό προκλήθηκαν παράλογα από ανθρώπους που ενεργούσαν με πλήρη συναίσθηση των συνεπειών τους;

Προκύπτει ότι οι λάθος αποφάσεις μπορούν να ληφθούν εξαιτίας μιας σειράς παραγόντων, αρχίζοντας από την αδυναμία πρόβλεψης ή

Σοβιετικές αρχές

αντίληψης του προβλήματος, μέχρι τις συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ μελών της ομάδας. Αυτά που είναι επωφελές για ορισμένα μέλη της ομάδας, είναι καταστροφικό για το σύνολο.

Πριν το ατύχημα στο Τσέρνομπιλ, και ενώ είχε προηγηθεί ένα μικρότερο έκτασης ατύχημα στο Three Mile Island των ΗΠΑ (1979), όλοι διαβεβαίωναν ότι οι πυρηνικοί σταθμοί ήταν απολύτως ασφαλείς:

«Ο ακαδημαϊκός Αλεξάντροφ, ο νονός των πυρηνικών μας σταθμών, είχε ορκιστεί πως είναι απόλυτα ασφαλείς και θα μπορούσαν να ανεγερθούν ακόμη και στην Κόκκινη Πλατεία. Είναι πιο ασφαλείς κι από ένα σαμβόρι έλεγε», εξομολογείται ένας από τους πρωταγωνιστές.

Δεν μπόρεσαν να προβλέψουν τον κίνδυνο, αλλά και όταν προέκυψε το πρόβλημα αψ' ενός προσπάθησαν να το αποκρύψουν μειώνοντας τις πιθανότητες διάσωσης χιλιάδων κατοίκων, αψ' ετέρου έθεσαν σε κίνδυνο τη ζωή των «εκκαθαριστών» ποντάροντας στον πατριωτισμό τους ή απειλώντας με διαγραφές από το κόμμα και εξοστρακισμό τους από θέσεις ευθύνης.

ΒΕΒΗΛΩΣΕΙΣ

Σε μια πρωτότυπη, ποιητική προσέγγιση η Σβετλάνα Αλεξιεβίτς αγγίζει τα θέματα της σύγχρονης οικολογικής κρίσης και της διαχείρισης του ατυχήματος στο Τσέρνομπιλ, στην καταρρέουσα και εϊθραυσητή Σοβιετική Ένωση, μέσα από τις βιοματικές αλήθειες των πρωταγωνιστών της. Θαρραλέα και αυθεντικά. Το βιβλίο της δεν είναι απλώς ένα άρτιο λογοτεχνικό κείμενο που ξεδιπλώνει τα συναίσθηματά, τα όνειρα των πρωταγωνιστών. Είναι μια δυνατή κραυγή του ανθρώπινου πόνου και της οδύνης, της φοβερής αγωνίας του ξεριζωμού, της απώλειας αγαπημένων προσώπων, της αίσθησης της ματαιότητας και απελπισίας αλλά και της αβυσσαλέας επιθυμίας για επιβίωση. Περισσότερο κι από τη βεβήλωση της φύσης, το βιβλίο γράφει για τη βεβήλωση της ανθρώπινης ψυχής.

Αυτό το βιβλίο θα μπορούσε να είναι ένα σύγχρονο οικολογικό μανιφέστο και συγχρόνως μια γροθιά στον ολοκληρωτισμό, ένας ύμνος στη ζωή και στην αγάπη και, στον αντίποδα, η πικρή αποδοχή του θανάτου και της ανθρώπινης υποταγής! ■